

Kraków, 14.09.2018

dr hab. Klaudia Węc, prof. Ignatianum
Wydział Pedagogiczny
Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

OBLICZA SUKCESU I NIEPOWODZENIA ŻYCIOWEGO Z PERSPEKTYWY BIOGRAFICZNEJ W PÓŹNEJ DOROSŁOŚCI

Autorstwa

Magister Ewy Sokolowskiej

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Marty Urlińskiej, prof. UMK

1. Uwagi wstępne

Recenzja została wykonana na pisemne zlecenie Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 15 stycznia 2004 roku (Dz.U. nr 15 z 2004 roku, poz. 128, z późn. zm.), jej celem jest uzasadnienie wartości naukowej rozprawy oraz opinia o spełnianiu warunków określonych w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DZ.U z 2014, poz. 1852 z późn. zm.). Zgodnie z wytycznymi ministerialnymi w recenzji przedstawiona została ogólna ocena treści i układu pracy ze szczególnym podkreśleniem jej wartości merytorycznej, wskazano ewentualne i możliwe rozszerzenia i ograniczenia, dokonano oceny poprawności definicji i teorii wykorzystywanych przez Doktorantkę, a także dokonano oceny poprawności dokonywanych analiz i adekwatności naukowego poziomu pracy w odniesieniu do jej przeznaczenia, jak również oceniono uzyskane rezultaty pod kątem ich nowatorstwa i wkładu w rozwój prezentowanej dyscypliny naukowej.

Zgodnie z Ustawą o stopniach i tytułach naukowych... (Art. 13.) rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, dowodzić umiejętności prowadzenia

przez niego samodzielnej pracy naukowej. Ten formalny wymóg praca Pani mgr Ewa Sokołowska spełniła w zakresie wystarczającym dla tego typu prac badawczych z obszaru nauk społecznych w dyscyplinie pedagogiki. Jej podstawowym walorem jest przede wszystkim oryginalność przedmiotu badań oraz udokumentowany w pracy materiał badawczy.

2. Znaczenie podjętej tematyki

Przedłożona do opinii dysertacja koncentruje się wokół zagadnienia sukcesu i niepowodzeń życiowych z perspektywy biograficznej w okresie późnej dorosłości. Doktorantka podejmuje ważną problematykę badawczą zarówno w odniesieniu do przedmiotu badań, jak i doboru grupy badawczej. Temat wyznacza istotny badawczo obszar poznawczy odzwierciedlający aktualny stan układu społeczno-demograficznego w aspekcie jakości życia osób w okresie późnej dorosłości. Istotne są również wykazane przez Autorkę różnice w kontekście uwarunkowań biograficzno-historycznych, które wskazują na szczególną wartość badań uwzględniających subiektywne czynniki kształtujące postawę poszczególnych badanych oraz różnicę w percepcji badanych kategorii.

Podejmowana przez Doktorantkę problematyka wyznacza obszar zainteresowań badawczych socjologów czy psychologów, inicjując liczne projekty badawcze, które w efekcie prowadzą do zmiany świadomości na temat procesów starzenia oraz inicjują nowe formy działań praktycznych podejmowanych również instytucjonalnie. Tymczasem w obszarze zainteresowań pedagogicznych problem starzenia się społeczeństwa wciąż wymaga szczególnej uwagi. Zarówno zakres problematyki jak i ranga samego problemu, która z uwagi na zaawansowany proces starzenia się społeczeństwa staje się kwestią strategiczną dla działań o charakterze społeczno-politycznym, wyznacza ważny zakres działań edukacyjnych. W tym też sensie działania instytucjonalne skupiają się na czynnościach socjalno-ekonomicznych-zdrowotnych, pomijając aspekty potrzeb psychicznych, poczucia tożsamości, czy jakości życia. Obszar badawczy zostaje przez Doktorantkę sprofilowany w trzech zasadniczych kwestiach: poczucia sukcesu, odczuwania porażki oraz rozumienia okresu późnej dorosłości. Specyfikę pojmowania sukcesu i odczuwania porażki wyznacza właśnie wiek respondentów. Analiza literatury ukazuje, że okres późnej dorosłości jest zbyt często postrzegany jako „czas strat”, jak przedstawia to zagadnienie Hanna Liberska w artykule *Wybrane podmiotowe i kontekstualne uwarunkowania satysfakcji z życia w okresie późnej dorosłości*. W tej właśnie perspektywie niezmiernie istotne jest, by działania pedagogiczne wykraczały poza zwyczajowe ujmowanie tej problematyki, kierując ją w stronę uruchamiania potencjału rozwojowego osób w późnym

wieku dorosłości, zarazem ukazując potencjał i możliwości człowieka pomimo występujących ograniczeń charakterystycznych dla tego okresu życia.

3. Formalna struktura pracy

Rozprawa doktorska będąca przedmiotem oceny liczy 241 stron i składa się z wstępu, czterech rozdziałów, zawiera wykaz bibliografii (210 pozycji) oraz netografii (24 pozycje). Rozdział pierwszy (50 stron) i drugi (32 strony) wyznacza pole teoretyczne, przestrzeń dyskusji nad kluczowymi problemami (w sumie zawiera 82 strony). W rozdziale trzecim Doktorantka prezentuje założenia teoretyczne oraz metodologiczne realizowanego projektu badań (12 stron). Rozdział czwarty to prezentacja rezultatów (38 stron), dyskusja i interpretacja wyników badań oraz zakończenie (w sumie zawiera 63 strony), aneksy (65 stron).

Zgodnie z zaleceniami dotyczącymi raportowania badań w rozprawach doktorskich o charakterze kwalitatywnym, obszerność każdej z trzech części pracy wzrasta proporcjonalnie do autorskiego wkładu Doktorantki w stan wiedzy o przedmiocie badań, dlatego najwięcej stron zajmuje segment analityczny. Praca napisana jest poprawnym językiem w warstwie leksykalno-gramatycznej, ale poważne zastrzeżenia budzi ilość błędów interpunkcyjnych oraz tzw. literówek. Błędy te co prawda nie wpływają na merytoryczny charakter pracy, ale zdecydowanie obniżają jej wartość.

Struktura, układ formalny rozprawy doktorskiej, logiczny rozkład oraz zawartość treści merytorycznych upoważniają recenzenta do stwierdzenia, iż recenzowana rozprawa doktorska spełnia podstawowe kryteria formalne przyjęte dla prac pisanych w celu uzyskania stopnia naukowego doktora nauk społecznych.

Krytyczna ocena układu i zawartości merytorycznej pracy

Rozprawa doktorska stanowi studium teoretyczno-empiryczne z zakresu pedagogiki społecznej i gerontologii. Pierwsza część dysertacji ma charakter teoretyczny i jest w swojej istocie przeglądem literatury naukowej pod kątem informacji i wiedzy dotyczącej kategorii pojęciowych oraz ich analiz podmiotowo-przedmiotowych, przeprowadzonych na poziomie podstawowym. W pierwszym rozdziale Doktorantka zajmuje się problematyką człowieka w okresie późnej dorosłości, wyodrębniając takie czynniki jak: charakterystyka fazy życia, kondycja fizyczna osób starszych, wybrane psychospołeczne teorie starości, zadania rozwojowe w późnej dorosłości - wybrane koncepcje, aktywność ludzi starszych, jakość życia

- wybrane koncepcje, satysfakcja życiowa i szczęście oraz bilans życia. W rozdziale drugim Doktorantka zajmuje się zagadnieniami „sukcesu” oraz „niepowodzenia”, dokonując ich kategoryzacji i problematyzacji pojęciowej. W dalszej części dysertacji przedstawione zostały rozważania na temat wartości życiowych jako wyznacznika ludzkich dążeń w aspekcie oddziaływania środowiska społeczno-kulturowego.

Druga część pracy ma charakter metodologiczny i zawiera w sobie określenia przedmiotu i celów badań, problemy, metody, techniki i narzędzia badawcze, opisy badanej próby, oraz sposoby analizy zebranego materiału badawczego. Ostatnia, trzecia część pracy jest logicznym następstwem dwóch poprzednich i w sposób komplementarny, w logicznym następstwie przyczynowo-skutkowym poświęcona jest analizie merytorycznej uzyskanych danych empirycznych. Źródłem analiz i interpretacji Autorka uczyniła narracje zebrane w toku przeprowadzonych jakościowych badań empirycznych osadzonych w paradygmacie interpretatywnym. Paradygmat ten stanowi wykładnię ustaleń terminologicznych w bezpośrednim nawiązaniu do pojęć użytych w tytule oraz przesłanek teoriopoznawczych zrealizowanego projektu badawczego, rozdziału zawierającego: charakterystykę podstaw metodologicznych badań własnych, omówienia wyników przeprowadzonych badań zawierających opis wykorzystanego modelu analityczno-interpretacyjnego oraz próbę syntezy zebranego materiału. Praca zawiera również spis rysunków, tabel, oraz plansz; w tym tabelę z zestawieniem czynników warunkujących sukces i niepowodzenie z ich poczuciem; rysunek przedstawiający „Cebulową teorię szczęścia” (str. 46) oraz 10 plansz przedstawiających osie czasu wydarzeń życiowych dla poszczególnych badanych. W aneksie znajdują się wytyczne do wywiadu oraz tabelarycznie ujęte narracje badanych seniorów. Wszystkie zastosowane uzasadnienia formułowane są w sposób prawidłowy i odnoszą się zawsze do problematyki pracy, przyjętych w niej celów, są podporządkowane wybranej orientacji metodologicznej.

Opinia dotycząca podstaw teoretycznych

We wstępie Autorka w sposób rzeczowy prezentuje pole problemowe swojego doktoratu i jasno uzasadnia sformułowanie tematu oraz swoje zadania i cele badawcze. Doktorantka stwierdza, że poruszana przez nią tematyka „oscyluje pomiędzy licznymi naukami, wliczając tu gerontologię, andragogikę, psychologię społeczną i rozwojową” (s. 4). Celem pracy jest poznanie „obliczy sukcesu i niepowodzenia życiowego osób znajdujących się w okresie późnej dorosłości”. Mgr Ewa Sokołowska wskazuje, że fundamentem badań, które zrealizowała, jest koncepcja sukcesu Anny Firkowskiej-Mankiewicz. Wskazana przez

Doktorantkę badaczka wyłoniła w swojej koncepcji cztery wymiary sukcesu określone w perspektywie czynnika: materialnego, stratyfikacyjno-prestiżowego, samorealizacyjnego oraz emocjonalno-afiliacyjnego. W logicznym następstwie powyższego wyboru - problematyka i cel dysertacji jest wyznaczany z perspektywy biografii wybranych osób. Dokonane badania biograficzne profilują działania badawcze w kierunku uzyskania informacji dotyczącej subiektywnego poczucia sukcesu i niepowodzenia oraz ich wpływu na jakość życia badanych. W tej części procesu badawczego pojawia się wątpliwość recenzenta mająca swe źródło w części konceptualnej pracy. Uwidacznia się brak precyzyjnego zakwalifikowania badań w obrębie dyscypliny pedagogiki oraz pominięcie wskazania paradygmatu pozwalającego na dokonanie prawidłowego doboru teorii. Ta czynność jest na tym etapie pracy badawczej niezbędna, gdyż umożliwia podjęcie świadomej decyzji o kierunku podejmowanych przez Doktorantkę działań badawczych, a na późniejszym etapie pracy ułatwia analizę oraz interpretację zebranego materiału badawczego. Zarówno struktura pracy jak i założenia metodologiczne ocenianej dysertacji ukazują zaplecze teoretyczne, które jest osadzone w andragogice, a w szczególności w gerontologii. Ponadto analiza treściowa pracy świadczy, że Doktorantka rozpoczyna swoją pracę od ustaleń pojęciowych okresu późnej dorosłości, bezpośrednio sięgając do zaplecza badaczy reprezentujących polską gerontologię. Niewątpliwe jednak wybór jako wiodącej socjologicznej koncepcji sukcesu Anny Firkowskiej-Mankiewicz wymaga od Doktorantki szczególnego wyjaśnienia.

Przyjmując jednak, że przyjęta w konceptualizacji pracy socjologiczna perspektywa interpretacyjna jest uzasadniona - rodzi się pytanie z jakiego powodu w teoretycznej części dysertacji nie ma szczegółowych odniesień do tzw. wielkich teorii gerontologicznych aktywności i wycofania, wyznaczanych przez teorie socjologiczne? Opisanie pobieżnie tych teorii w rozdz. 1.1.2 wydaje się być nadmiernie ograniczone. Dla komplementarności prowadzonego przez Doktorantkę wywodu konceptualnego i procesu badawczego oraz analizy wyników kluczowe stają się w tym wypadku teorie starzenia się odwołujące się do teorii: wycofania, modernizacji, stratyfikacji wiekowej, biegu życia, wymiany, aktywności, załamania społecznego/kompetencji, subkultury, ekonomii politycznej wieku, czy fenomenologii społecznej. Część z tych teorii zostaje w pracy sygnalnie wymienione, ale brakuje ich krytycznej analizy. Korzystając z prawa recenzenckiego sugerowałabym sięgnięcie do wydanej w 2006 roku książki pod redakcją M. Halickiej, J. Halickiego - *Zostawić ślad na Ziemi. W uzupełnieniu literatury warto też sięgnąć do *Encyklopedii starości, starzenia się i niepełnosprawności*, która pozwoliłaby na uporządkowanie zbyt słabo wyodrębnionej ramy teoretycznej dysertacji.*

Analizując część pracy dotyczącą psychologicznych teorii starzenia się odczuwam również pewien niedosyt wynikający ze specyficznej recepcji tych teorii przez mgr Ewę Sokołowską. W dysertacji przedstawione zostały koncepcje Helen Bee, C.G. Junga, P. Costa i R. McCrae, E. Erikson, R. Havighurst, D. Levinson i R. Peck, B. Neugarten, B. Szackiej, K. Obuchowskiego. W tym miejscu również muszę postawić pytanie – która z tych koncepcji wyznacza ramę teoretyczną prowadzonych rozważań? I czy którakolwiek z tych koncepcji w ogóle taką ramę wyznacza?

Uogólniając analizę części konceptualnej i teoretyczno-recepcyjnej ocenianej dysertacji należy jednoznacznie podkreślić, Doktorantka dokonuje poprawnie operacjonalizacji kluczowych dla pracy pojęć i terminów, jednocześnie niewystarczająco określa teoretyczne ramy swojej pracy – rezygnując ze wskazania paradygmatu badawczego, którym się kieruje w tej części pracy. W aspekcie rekonstrukcji teoretycznych Doktorantka wykazała się wielością prezentowanych koncepcji, ale nie zostały one poddane ani interpretacji, ani krytycznej analizie. Zastrzeżenie budzi zbyt częste cytowanie z tzw. drugiej ręki. W pracy badawczej jest to poważne uchybienie, gdyż prowadzi do powielania informacji, co do których nie ma pewności, że nie są jedynie interpretacjami ich autora.

Założenia metodologiczne:

W pracy została przyjęta strategia badań jakościowych osadzona w paradygmacie interpretatywnym. Założenia metodologiczne przedstawione zostały w sposób recepcyjny na podstawowym poziomie, co stanowi pewne ograniczenie jeżeli chodzi o świadomość badawczą doktorantki. Pomimo, że wybór strategii badawczej jest poprawny i w dalszej części poprawnie realizowany – uzasadnienie tego wyboru jest nadmiernie zredukowane i nie oddaje w pełni tego, co rzeczywiście taka strategia badawcza pozwala osiągnąć. Doktorantka za cel badawczy przyjęła: „Poznanie i scharakteryzowanie obliczy sukcesu i niepowodzenia (z perspektywy biegu życia) osób w okresie późnej dorosłości”, wyznaczając główny problem badawczy poprzez pytanie: Jakie są oblicza sukcesu i niepowodzenia u osób w okresie późnej dorosłości? Badanie zrealizowane zostało z zastosowaniem metody biograficznej i objęło dziesięć osób w wieku 60+, tj. znajdujących się w okresie późnej dorosłości. Doktorantka zastosowała nieprobabilistyczną technikę doboru próby jaką jest metoda kuli śnieżnej, uznając, że tego typu procedura poszukiwania badanych jest zasadna w przypadku poszukiwań członków jakiejś specyficznej grupy czy populacji. Nie uzasadnia jednak, kim był pierwszy badany i dlaczego właśnie on został wybrany. Wybór metody biograficznej był celowy i miał służyć zgromadzeniu informacji na temat historii życia,

które posiadają trzy podstawowe komponenty: opowieść osobno o swoim życiu, opis sytuacji społecznej i kulturowej, w którego to opisie dana osoba interpretuje opowieść, dokumentacja układu wcześniejszych doświadczeń. W ocenianej dysertacji zostały wykorzystane dwa pierwsze komponenty opowiadanych historii życia, mające na celu interpretację całego życia badanych poczynając od narodzin i skoncentrowanie się na konkretnych aspektach losów życiowych jakimi są sukces i niepowodzenie. Doktorantka zebrany materiał podzieliła na podstawowe kategorie składające się na historię życia oraz na konstrukty sukcesu i porażki - wyodrębniając piętnaście kategorii: dzieciństwo, wartości przekazywane w dzieciństwie, okres szkoły, okres pracy zawodowej, przejście na emeryturę, sytuację rodzinną, sytuację materialną, sytuację zdrowotną, aktywność w życiu codziennym, zadowolenie z aktualnej sytuacji życiowej, bilans życiowy, wyznawane wartości, poczucie sukcesu, poczucie niepowodzenia, czynniki warunkujące sukces i niepowodzenie.

Podsumowując badania zostały przeprowadzone poprawianie, cel został zrealizowany, a zastosowana w pracy metoda badawcza zasługują na pozytywną ocenę. Jednocześnie uznaję, że dobór metody jest prawidłowy w stosunku do przedmiotu badań, a uzyskany materiał badawczy pozwolił na zrealizowanie celów badawczych. Przyjęta organizacja badań oraz zastosowane procedury badawcze sprawiły, że Magister Ewa Sokołowska pozyskała dużą ilość cennego poznawczo materiału badawczego, który w sposób właściwy zestawiała i przeanalizowała w rozdziałach empirycznych.

Konkluzja

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej Magister Ewy Sokołowskiej jest pozytywna. Dysertacja została poprawnie przygotowana pod względem teoretycznym i metodologicznym i odpowiednio zredagowana. Przedstawiona do oceny dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz ukazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Rozprawa potwierdza zatem umiejętność Autorki samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Tym samym wyczerpuje wymagania art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym. Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia uważam, że dysertacja Magister Ewy Sokołowskiej spełnia wymogi Ustawy o Stopniach i Tytule Naukowym i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Klaudia Węc, prof. Ignatianum

